

Једна кључна разлика у схватањима разума

У историји идеја, појмова, духовних погледа и мисаоних видокруга увек су постојале разлике које се некада изроде у супротности, а некада постигну једно истинско јединство. А разлика сама по себи је као нека неутрална вредност која тек добија облик одређеним духовним и историјским вајањем. И овде ћемо говорити о одређеној разлици која помало тишти наша духовно–историјска промишљања.

Православно–хришћанска, источно–западна цивилизација је још од формирања Светога Римског Царства (313–453) увек поседовала разлике у расуђивањима источних и западних Отаца, али те разлике су увек постизале један универзални склад и једно врхунско јединство у Духу. Исток је неговао више логоцентризам, док је Запад поседовао једну кардиоцентристичку нит, увек некако срчанији и ревноснији у одбрани Православља. Ова разлика би увек постала јединство. Такав источно–западни однос владао је 741 годину, док филиоквизам није однео свој данак, један од најкрвавијих у историји људске цивилизације. То није била Шизма, то је била Анихилација. То јединство нису успели да наруше ни упад варварских хорди у Западно Римско Царство, ни пад тог истог царства, нити гомиле јереси и кривоучења која су потресала Цркву, нити појава Ислама, нити било који други фактор. Разорење је дошло изнутра остављајући нам да се питамо о том дубинском промисаоном разлогу од неиспитаних, а вечито испитиваних Божјих судова.

Византијско Царство постало је онај носилац светлости Свише кроз векове, са свим својим врлинама и манама. Оно је постало Православно–Византијско царство кроз 1000 година и Божју благодат просвете носило је у себи, а и према другима. Али најтежи Божји испит тек је следио године 1453. Цариград је пао и Византија с њим. То је био историјски испит за читав православни свет, истовремено то је био и највећи историјски потрес православне цивилизације. Али се ипак наставило.

И тако је настала подела на Православље и Запад, на Православну Васељену и западну цивилизацију.

Није прошло ни двеста година, а на Западу су већ одређени нови духовни токови почели да носе са собом одређене погледе који су, додуше, имали своју залеђину још од XI века, али су својом силином представљали нешто превратничко. И то је тема којој хоћемо да се посветимо. Једна нова разлика за коју ћемо тек видети да ли се претворила у супротност или је могла да постане неко ново јединство.

Ради се о кључној разлици у схватањима разума. И опет у игру уводимо Православље и Запад. Они су овде врло битни актери. Разлика у схватањима

разума нас доводи у време XVII века. Иако сматрају да се ова философска концепција формирала још од античких времена, она је овде, ипак, добила своје идеолошко–појмовно знамење у већ поменутом веку. То је, наравно, рационализам за чијег родоначелника се узима Рене Декарт (1596–1650). Упоредо са рационализмом развија се идеја емпиризма, за коју се сматра да је њен највећи заговорник био Џон Лок (1632–1704). Оба ова философска учења имала су свој поглед на разум.

Рационализам као философски правац сматрао је да се само умом може спознати сва стварност.

Друго схватање, емпиристичко сматра да је разум празна плоча по којој се исписују садржаји искуства преко чула. Ништа нема у разуму што претходно није било у чулима, једна је од главних крилатица емпиризма.

За разлику од ових приступа Православни Исток је понудио много више одредница разума. Ту су: теоноистичко, метаноистичко, интелектуалистичко (унутарсловесно), паноистичко, софиоцентрично, логоцентрично, трезвеноумно, паметоумно и смиреноумно схватање разума.

И ако ставимо по страни ове празнопојмовне одреднице разума, питамо се која је суштинска разлика у схватању разума између Запада и Православне Васељене?

Ако кренемо од једног Декартовог примера, који ће нам помоћи да ову разлику разумемо, можемо већ на самом почетку да приметимо одређене диференцијације по овом питању:

"И тако јасно увиђам да сигурност и истина сваког знања овисе од саме спознаје истинског Бога, толико прије но што њега не упознах нисам могао савршено спознати ништа ни о једној ствари. Сада пак могу јасно и сигурно спознати неизмјерно много тога, како о самом Богу и другим предметима разума, тако и о цијелој тјелесној природи, која је предмет чисте математике."¹

Такође и један пасус из Локових дела може нам допунити ово ново схватање разума:

"33. *Идеја бога.* – Наиме, ако испитамо своју идеју о несхватљивом Врховном бићу, видећемо да смо и до ње дошли на исти начин, и да су наше комплексне идеје о богу и посебним духовима начињене од простих идеја које стичемо рефлексивом; на пример пошто смо својим унутрашњим искуством стекли идеје о постојању и трајању, о знању и моћи, о уживању и срећи, и о другим квалитетима и моћима које је боље имати него бити без њих, ако сад хоћемо да створимо што прикладнију идеју о Врховном бићу, ми увећамо све те идеје придајући им идеју бесконачности,

¹ Рене Декарт: МЕДИТАЦИЈЕ О ПРВОЈ ФИЛОЗОФИЈИ, Београд, ПЛАТО, 1998, стр. 48, 49

и саставши их уједно, добивамо комплексну идеју о богу. А већ смо показали да дух има моћ да увећа неке од идеја које је стекао осетом и рефлексijом."²

И овде имамо јасну разлику, ако не и супростављање, рационалистичке и емпиристичке концепције разума. Сада је време да се упознамо са овом другом страном схватања и разумевања разума која је на источној страни, у Православној Васељени. Да не би улазили дубоко у историју православног тока узећемо неке примере који су временски блиски Декарту и Локу.

Тако, на пример, узећемо неке исказе Непознатих Крушедолаца (XVI век), српских песника који су исписали многе *Службе* српским светитељима сремским Бранковићима. У тим службама они су оставили и овакве поруке:

"Од Богоданог вам разума јесте: чудне градове и стране проходећи од места до места, као некада древни Израил по пустињи Богу сав чувајући, отуд непогрешисте отеческога предања вашег: земаљским јер царством, небеском све приклонисте, са ангелима непрестано ликујете, и нас тамо незаборавите, вери успевајте ви."³

"Ништа не могаше вас променити, од богоданог вам разума, и благочести, о богоблажени: ни странствено хођење, и инославних величество, но као дијаманти тврди сачувасте телеса ваша чиста. Зато и Тројице Свете живот у себи сатвористе, и благодат Светог Духа усели се у вас, и сила божја дејствује вама. Зато молимо се: и о нас молите се Светој Тројици као топли наши заступници, да сви кажемо: Чудна су дела твоја Господе."⁴

Из ових стихова издвајају се речи: **богоданог вам разума**. Већ у овом реченичном склопу одређује се извориште разума и његов почетак, његова основа и његов темељ, његово настајање и његово творење.

Други пример јесу речи патријарха Пајсија (1542–1647/49) из његовог житија посвећеног Цару Урошу: "Опет по Божјем извољењу, колико ми Господ разум даде, присилих се и са дворским почех (писати) прво стихире малога вечерња са читањем из пророка и друго по реду; канон измешан, први Богородици потом пророку, затим и светоме, све по реду како да буде славословље, и састависмо службу бденија, као што ћеш видети."⁵

И из овог Пајсијевог склопа издвајају се речи: **колико ми Господ разум даде**. Слично Крушедолцима и патријарх Пајсије указује јасно да је разум Господом дат и да је настао по Божјем извољењу.

Тако и наш неовизантијски интелектуалац и учитељ Доситеј Обрадовић (1742–1811) обнављајући донекле концепцију Крушедолаца и сам записује:

² Џон Лок: ОГЛЕДИ О ЉУДСКОМ РАЗУМУ I, "КУЛТУРА" 1962. БЕОГРАД, стр. 334

³ Србљак, Године Господње 1986, У Заводу за умножавање Српске Патријаршије у Београду, стр. 184

⁴ Исто. 184, 185

⁵ Димитрије Богдановић: Старе српске биографије, Просвета –Београд, 1968., стр. 264

"Богатство најбоље, које Бог може дати људима, јест разум добар."⁶

"Зашто смо друго примили од Бога разум и словесност, разве да се с њима служимо всегда мислећи и расуђујући?"⁷; "Ову књигу ко чита са здравим богоданим разумом, и ко њојзи следује, мора доћи к истинском богопознанству; ..." ⁸ "Не мислећи, не расуђујући и не чинећи никакова употребљенија богоданог разума и словесности, нити примајући никакав приклад од други учени и просвештени народа, остају за вавек у всеконечном и плача достојном бесловесију."⁹; "Само оне похавле достојне наодим, који, познавајући цену богодане слободе ума, само је на добро употребљавају; како у добру постојани, тако и у оном, што познаду за боље и полезније, разумом и словесностију управљајем, к измењенију, које њиово исправњеније, побољшеније и благополучије узроковати може, готови су."¹⁰

Видимо да је Доситеј донекле и проширио ову концепцију Непознатих Крушедолаца, али и он инсистира на **богоданом разуму и словесности**. Тиме и он прихвата концепцију разума која је проистекла из православног тока.

И сада долазимо до оног најбитнијег питања о кључној разлици у схватањима разума на Западу и у Православној Васељени.

У првом схватању, подједнако и рационалистичком и емпиристичком, Бог је предмет разума, док Православна Васељена гледа на разум као на Божју датост, као на богоданост. У првој верзији, рационалистичко–емпиристичкој, разум одређује Бога, док овде сам Господ одређује разум. Он га даје и дарује.

Дакле, у западном схватању Бог је предмет разума, било као урођена идеја код рационалиста, било као запис спољашњег искуства кроз чула код емпириста. Он је и у једном и у другом случају предмет разума и одређен је разумом, зато Га разум лако може и порећи, успоставити да егзистира или не егзистира, може му дати овај или онај облик, дати му меру, испројектовати Га, владати Њиме. Наиме, разум постварује Бога, он има потпуну власт над Богом и он је његов судија. Самим тим Бог је викар разума на небу, а није разум викар Бога на земљи. Бог је намесник разума, а није разум намесник Бога.

А како ствари стоје на Православном Истоку? На Православном Истоку ствари стоје сасвим другачије. Ту је разум уствари Божји предмет, Божје вештаство и Божја справа којом руководи Божје управљање. Уствари, разум је огледало Божје у

⁶ Избор поучних састава ДОСИТИЈА ОБРАДОВИЋА, БЕОГРАД, штампано у државној штампарији Краљевине Србије, 1904., стр. 14

⁷ Живот и прикљученија ДИМИТРИЈА ОБРАДОВИЧА, нареченог у калуђерству ДОСИТЕЈА I, У БЕОГРАДУ, штампано у штампарији Краљевине Србије, 1892., стр. 115

⁸ Исто. 80

⁹ Исто. 111, 112

¹⁰ Исто. 110

човеку, одраз Божји у њему. Он је Божја датост човеку, један део његове интегралне и свеукупне боголикости, боголике суштине и природе. Зато он и јесте инструмент Божје објаве и Божјег откривења.

Још је Свети Сава (око 1175–1236) у својим списима указивао на одређену личност самих чула: "Јер, ваистину, зажеле и почину на ливади красној, на којој појаше птица мењајући гласове, и насићиваше се са пет премудрих чула: гледањем, слушањем, мирисом, гласањем и додиром птице."¹¹

Видимо да код Саве чула нису празна, бесдржајна, која безлично примају одређене садржаје споља. Она су премудра, дакле имају способност смислености, смислене обраде. Она смислено обрађују спољашње утиске, она премудро сагледавају поредак Божје мудрости. Сличним слично препознајући она улазе у општи поредак богомудрости, јер Сава каже:

"и мир од Бога отачаству ти измоли,
богомудри Симеоне."¹²

Из овог стиха Савиног видимо ту софиоцентричну природу људске личности и она припада том пољу целовите боголикости. Дакле, ако човек има боголик ум – богомудри ум, онда он има и богопремудра чула, којима препознаје овај свет саздан Божјом Мудрошћу и кроз Божју Мудрост.

И Савин ученик Доментијан (1210–1264) философ богоразумља на многим местима у своме делу изложио је ту своју теоноистичку концепцију:

"И наоружавши се Духом светим, и опасавши бедра своја богоразумљем и чистим девичанством и великом уздржљивошћу, сам себе спреми чистом молитвом и духовном љубављу као светилник који гори Христу."¹³; "Смирени младић, примивши овога са великом усрдношћу, испита га о Светој Гори, и све богоумно исприча му животе светих Свете Горе."¹⁴

"А премилосрдни Бог који је близу свију који га призивају истином и који твори вољу свима који га се боје, посла му богоразумни савет у срце."¹⁵

И Доментијанов ученик Теодосије (1246–1328) на доста страница свога дела утемељује ову теоноистичку философију:

¹¹ Свети Сава: Сабрани списи, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 1986., стр. 109

¹² Исто. 127

¹³ Доментијан: Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 1988., стр. 57

¹⁴ Исто. 58

¹⁵ Исто. 60

"О, премудрог ли твога богоразума
којим извара оца својега ловом на јелене,
Христу, оче, ујеленивши душу своју
и Христовом љубављу паљен,
ка источнику бесмрћа
њему притекао јеси."¹⁶

Овде се јасно виде поставке теоноистичке философије која јесте једна истинска философија богоумља и богоразумља.

И у овом правцу и овим смером настављају многи учитељи православног света. Тако и учитељ исихазма и умне молитве, из XVIII века, Пајсије Величковски, такође, даје јасно устројство човековог бића сатканог од телесних и духовних својстава:

"Незречиво се и несхваљиво при стварању човека пројавила љубав Божија према људском роду јер Бог је човека обдарио душевним и телесним чувствима. Душевна чувства или силе су: ум, разум, реч, машта и осећање срца. Телесна су чувства (чула) следећа: вид, мирис, слух, укус и додир. Посредством њих, и још неких других, ми савршавамо душевне и телесне добродетељи."¹⁷

У сагледавању чувстава душе Пајсију се придружује и његов савременик већ поменути Доситеј Обрадовић: "Но кад би се само за вољу зидарима зидало, не би криво било промислити и расудити, да и штампари уста имају која ишту јести; да је већ доста тога старања за гоге и магоге, за куле и клисуре, и да би већ време било пропорасипати се, што чине наш брат Разум, и сестра Памет?"¹⁸; "Сотвори Бог (вели свето Писмо) човека по образу своме и по подобју. Који је ово образ божји у човеку? способна, разума и словесности душа . . ." ¹⁹; "Под сенију крила његови цвета ученије, правда и општа љубов триумфира и победнују песан поје разум, словесност и мудрост царствују."²⁰

Код Доситеја као да се издвајају нека четири састава душе: памет, разум, словесност и мудрост. Разум и словесност се донекле поклапају са разумом и речи код Пајсија Величковог, а мудрост и памет као да се надодају на тај свеукупни списак. Из свега овога видимо као да промаљају речи Достојевског, још једнога од стваралаца из православног света, који каже да је човек сувише широк и да би га

¹⁶ Теодосије: Службе, канони и Похвала, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 1988., стр. 102

¹⁷ Свети Пајсије Величковски: Пољски кринови, ДУХОВНИК БИБЛИОТЕКА, 2017, стр. 7

¹⁸ СОВЈЕТИ ЗДРАВАГО РАЗУМА Доситејем Обрадовичем сложени, У КРАГУЈЕВЦУ, У Књажевско – Србској Типографији, 1833, стр. 13

¹⁹ Исто. 45

²⁰ Живот и прикљученија ДИМИТРИЈА ОБРАДОВИЧА, нареченог у калуђерству ДОСИТЕЈА I, У БЕОГРАДУ, штампано у штампарији Краљевине Србије, 1892., стр. 112

требало сузити. Ове речи као да су критика на западно редукционистичко виђење човека. На Западу човек као да се своди или само на разум или само на чула или само на вољу. А у човеку видимо да постоји један пребогати свет духовних сила и способности и оне су обједињене у њему. Разум је само једна од тих сила, не безвредна, врло битна и значајна. Толико битна да је она богоразумље, преумљење и сверазумље. По Доментијану Бог чак шаље богоразумни савет у срце човеково, у само средиште човековог живота. Из ових речи јасно видимо да је разум Божја справа, оруђе, вештаство којим Господ руководи и којим у потпуности управља. Разум је његов предмет, а није Он предмет разума.

На основу свих ових показатеља које смо имали прилике да видимо у излагањима многих писаца на које смо се позвали у овом писанију, долазимо до јасних закључака о тој битној разлици у схватањима разума.

Прво смо видели ту разлику, па и супростављање у два западним концепцијама – рационализму и емпиризму. Видели смо да су оне у много чему редукционистичке. Или се цела стварност своди на разум или се сам разум своди на чула. Али сам разум у овим поставкама није разумно расуђивање, нити је моћ разумевања тј. схватања сазнатог и наученог, него је то апсолутни судија који поседује сваку истину. Он је пресудитељ по питању свега.

Овде се сада дотичемо трезвеноумног расуђивања, па и паметоумног и смиреноумног. И једна и друга и трећа поставка уводе баш то разумно расуђивање и умно схватање спознатог и наученог. Разум по њима није арбитар и судија Истине, већ способност и моћ учења и расуђивања, он је богоразумни и богоумни ток. Пример за то нам даје и Исихије (? – око 440) презвитер јерусалимски:

"1. Трезвоумље је духовна уметност. Уколико га дуго и са постојаном усрдношћу упражњава, човек ће се, уз Божију помоћ, потпуно избавити од страсних мисли, речи и рђавих дела. Ономе ко га тако проходи оно дарује верно познање непостижног Бога, колико је то нама могуће, као и тајно разрешење скривених Божанствених тајни. Њиме се испуњава свака заповест Старог и Новог Завета и оно подаје свако благо будућег века. Трезвоумље, у ствари, јесте чистота срца која је због својих високих вредности или, тачније говорећи због наше непажње и немарности, сада врло ретка код монаха. Међутим, баш њу Христос ублажава говорећи: *Блажени чисти срцем, јер ће Бога видети* (Мт.5,8). Пошто је такво, трезвоумље се добија по скупу цену. Уколико постојано пребива у човеку, оно за њега постаје путовођ у прави и богоугодни живот. Оно је и лествица за сагледавање. Оно нас учи како да управљамо покретима троделне душе (тј. са три силе: словесном, раздражајном и желатељном и како да крепко чувамо осећања.

Оно у свом судеонику свакодневно умножава четири основне врлине (мудрост, храброст, уздржљивост и праведност)."²¹

"3. Трезвоумље је пут ка свакој врлини и свакој заповести Божијој. Оно се још назива срдачним безмолвијем и јесте исто што и чување срца које се држи савршено слободној од маштања."²²

"6. Трезвоумље је непоколебиво смештање и стајање помисли ума на вратима срца."²³; "Од те учесталости у нама се рађа навика, а од ње извесна природна непрекидност трезвоумља. Од њега се, опет, мало по мало, рађа познање борбе, из које следи непрестана Исусова молитва, и сладосна тишина ума без маштања, те неко дивно стање које произилази од сједињења са Исусом."²⁴

Свакако да су ове речи више него довољне за одређивање трезвеноумне поставке разума. Исихије је био истински филозоф трезвеноумља и његове одреднице су више него јасне. Сliku смиреноумља даје нам један српски писац, светитељ и просветитељ архиепископ Данило II (1270–1337). У својим списима он казује:

"Опет добра реч божаствене силе, почетак у правду, достојна је реч да се прослави житије праведника, јер ће живети на векове, и од Господа је њихова награда, а њихова брига је за вишњом и горњом чашћу, утврђење царству и пристаниште утехе, и мени најпосле, последњем од свију смерном Данилу, пошто сам напред писмено изложио према сили свога разума. Јер од неисказаног нешто мало изложивши, потом гледам на оно што је преда мном, смео у нади да не мудрујем високо, но да гледам оно што приличи смиренима и према времену, јер велико је стицање само спомињати житија правдника. Јер не (пишем) вести противнима или онима који неће добро да слушају, но ка духовнима који у сласт слушају речи духовне, и свакако се брину за истину, и који су се знаменали истинитом светлошћу разумнога виђења, т.ј. дара божаствених речи, и није ми лепо да ћутим, јер не говорим своје нити састављам своју похвалу, но славу Божијега величија, славу коју прими од Оца и њоме прослави своје возљубљене. Јер у Њега је све и Њиме је све, и ничим се тако не радује као човечјем исправљању."²⁵

Овде у једном имамо осликано смиреноумље, али и светлоумље или светлоразумље које јесте дар божаствених речи. Истинско светлоумље или светлоразумље јесте заправо струјење божанских речи која обликујући

²¹ Добротољубље, том II, Манастир Хиландар, 1998., стр. 60

²² Исто

²³ Исто

²⁴ Исто

²⁵ Данило Други: Животи краљева и архиепископа српских – Службе, Просвета Српска књижевна задруга Београд 1988., стр. 193

смиреноумље у човеку стварају један приступачни простор кроз који онда струји светлоразумна енергија Божјих речи, Божје науке и Божје мудрости. А то приличи само смернима тј. онима који су С Мером Божјом у себи.

И будући да смо дошли до тога да је разум уствари божански предмет у нама, источни учитељи, видели смо, претпоставили су и закључили да је он богом–Дан и да њега Господ Даде, онолико колико га даде човеку.

Дакле разум је одређена Даност човеку, даност или датост у самом човеку. Као и када се говори о стварању света користи се баш појам Дан – један, други, трећи... и шта нам то говори? Да су Божји дани стварања – Богодани или Богом дани. Они су датости тј. стања, а не временска трајања. Као и разум који је човеку дариван, није одређен неким временским трајањем, већ наставља да живи као део интегралне – свеукупне боголикоост чак и у оностраности. Тако и Божји дани су Богом дани као стања или поретци створености. Тако је и разум Богом дан као једно духовно стање. Духовно стање које има моћ и силу сагледавања и расуђивања.

Тај божански предмет у нама јесте један од начина на који носимо Божји лик. Он је Божја справа богоруковођена и богоуправљана. То је Божје вештаство којим Бог управља у самом човеку, наводи га да доноси правилне закључке и да се приближи истини по својој створеној стварности. Њиме Господ управља човеком унутар самог човека, не кроз спољашње околности, већ у самом човеку извршава богопромисаоно управљање.

Зато јесте истина да је разум велики Божји дар у самом човеку, јер ако му се тај дар одузме човек постаје безуман. За то је добар пример цар Набукодоносор који је божанском интервенцијом постао безуман. После му је Господ вратио ум и то је динамика разумодавства у самом човеку.

Зато је схватање у Православној Васељени по питању разума некако динамично. Разум може да направи скок у трансцедентно и да тамо обитава. Зашто? Зато што му границе прописује сам Бог. У западном свету то је немогуће, јер границе разума прописује сам разум и он не може да искочи из тих граница. Он може само да машта метафизичко, али не може да се вине у њега и не може у њему да обитава, не може њиме да буде облагодаћен. Ништа од тога не може. Он може само да нагађа и да претпоставља. Он је самоограничен и пита се о тим границама које не може да пређе. А све је то зато што је он самоуспотављен, а не богоуспотављен како закључује Православни Исток.

Он може да буде обезграничен Богом, а може да буде укинут и да настане пустиња безумља. Он има једну велику богоодређену могућност, једну божанску динамику у себи, зато баш парадоксално, он уме да буде тајанствен и загонетан и

никада до краја истражен, а, ипак, с друге стране он је богојаван и са собом увек носи богоречитост у себи. Могуће је да је баш он сувише широк, а да га рационализам и емпиризам, волунтаризам и утилитаризам, ипак, сужавају, редукују и тиме добро не сагледавају његове богодане могућности и силе.

Разум је једно Божје управљање унутар човека, Божји вођа у човеку, у потпуности Господом одређен. Божја водиља у нама, Богом дана да би нас Богом вођена увела у вечно царство Богочовека. Он је Божји саветодавац и савестносац. Са – Вест будући да је оно што је Са Знањем, што је уз Знање, она је самим тим као неко поље у коме се налази Господње Знање, а савест је дубоко похрањена у уму, зато очишћени ум без грехоума постаје најсветлија посуда савести у чијем најдубљем језгру се налази Господње Знање. И тако ум постаје значајни откровитељ Господњег Знања самим Господњим Знањем садржаним у његовој боголикости.

Вођен Господњим Знањем разум је као нека увала која је испуњена божанским бесконачним океаном. Он не може да прими у себе цео тај бесконачни океан, али је испуњен њиме и он је део њега и обратно. Тако човеков боголики ум је испуњен Господњим Знањем и Господње Знање је део њега и целокупног га испуњава, а да при том тај ум не може у себе да прими свеукупно Господње Знање, али и делица Господњег Знања је Господње Знање којим је ум од врха до дна испуњен и обухваћен. Он урања у бесконачни океан Господњег Знања који му никада до краја не може бити доступан, а ипак је некако потпуно и до краја испуњен и препуњен тим истим Господњим Знањем.

Овај текст није био намењен томе да разара западне концепције разума и западне философије разума, већ да укаже на схватања разума која су заступљена у древности Православног Истока. Пуно је различитих схватања разума и концепција разумословља, из различитих култура и цивилизација, па, ипак, све оне, као и сваки људски ум свих људи у прошлости, садашњости и будућности, нису ништа друго до једна неприметна и невидљива делица у Знању Господњем.

Давор Мандић

ЛИТЕРАТУРА:

- 1.Рене Декарт: МЕДИТАЦИЈЕ О ПРВОЈ ФИЛОЗОФИЈИ, Београд, ПЛАТО, 1998.
- 2.Џон Лок: ОГЛЕДИ О ЉУДСКОМ РАЗУМУ I, "КУЛТУРА" 1962. БЕОГРАД.
- 3.Србљак, Године Господње 1986, У Заводу за умножавање Српске Патријаршије у Београду.
- 4.Димитрије Богдановић: Старе српске биографије, Просвета –Београд , 1968.
- 5.Избор поучних састава ДОСИТЕЈА ОБРАДОВИЋА, БЕОГРАД, штампано у државној штампарији Краљевине Србије, 1904.
- 6.Живот и прикљученија ДИМИТРИЈА ОБРАДОВИЧА , нареченог у калуђерству ДОСИТЕЈА I, У БЕОГРАДУ, штампано у штампарији Краљевине Србије, 1892.
- 7.Свети Сава: Сабрани списи, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 1986.
- 8.Доментијан: Живот Светога Саве и Живот Светога Симеона, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 1988.
- 9.Теодосије: Службе, канони и Похвала, Просвета, Српска књижевна задруга, Београд 1988.
- 10.Свети Пајсије Величковски: Пољски кринови, ДУХОВНИК БИБЛИОТЕКА, 2017.
- 11.СОВЈЕТИ ЗДРАВАГО РАЗУМА Доситејем Обрадовичем сложени, У КРАГУЈЕВЦУ, У Књажевско – Србској Типографији, 1833.
- 12.Добротољубље, том II, Манастир Хиландар, 1998.
- 13.Данило Други: Животи краљева и архиепископа српских – Службе, Просвета Српска књижевна задруга Београд 1988.